

JILL R. WEBSTER*

***REFLEXIONS SOBRE FRANCESC EIXIMENIS:
CRÍTIC SOCIAL, MORALISTA, PREDICADOR,
REFORMADOR O FRAMENOR SENZILL I DEVOT?***

ABSTRACT

Friar Francesc Eiximenis, one of the most prolific 14th century Franciscan writers whose comments on a variety of contemporary questions from the papal schism to the decadence of certain social institutions have led him to be labelled a moralist and reformer and one of the early members of the Franciscan reform movement. In the present study we examine the various aspects of his life: devout Franciscan, preacher, social critic, and his desire to please his patrons especially the members of the royal family, even when it meant contradicting statements he had made previously in order to please them. His encyclopaedic knowledge of the works of theologians, philosophers and contemporary writers is undisputed, but his understanding of their import is sometimes questionable. It has been suggested that he supported the Franciscan reform movement, but it might be more appropriate to consider him a simple friar preoccupied with the social problems of his day rather than an innovator.

INTRODUCCIÓ

Fra Francesc, com a franciscà gironí i amic de la casa reial, va ser un dels escriptors medievals més importants de la Corona d'Aragó, sobretot perquè es mostrava molt actiu en els afers polítics de la seva època, i també per l'abundància de llibres que escrivia sobre la cosa pública i la crítica que feia dels seus contemporanis. No hi ha dubte que el preocupava profundament la crisi social del final del segle XIV, especialment la que tenia a veure amb l'Església: el cisma, els religiosos mundans i

* St. Michael's College, University of Toronto.

els clergues ignorants, però, tot i que criticava els mals costums i la decadència d'algunes institucions, una gran part de la seva vida sembla un reflex poc compatible amb les idees de la reforma franciscana que suposadament havia de seguir. Era un moralista, sí, però no dubtava a l'hora d'aprofitar-se de l'amistat del rei quan li convenia, i tampoc no dubtava de complaure els altres membres de la família reial, aspectes del seu comportament que tornarem a mencionar més endavant.

Els primers estudis importants sobre l'obra d'Eiximenis daten de principis del segle passat. Els Nostres Clàssics va publicar edicions com el *Terç del crestià* i el *Regiment de la cosa pública*. L'any 1964, sota la direcció de Robert Brian Tate, vaig llegir totes les obres d'Eiximenis, una tasca molt entretinguda i per a mi, en aquell temps, tot un repte, però va ser el que em va despertar l'interès sobre el franciscanisme medieval i els diversos elements de la societat en la Corona d'Aragó, sobretot al Regne de València.¹ Últimament s'han fet molts estudis sobre l'obra d'Eiximenis, tant des d'un punt de vista històric com filològic, però encara falten edicions modernes d'algunes de les seves obres i estudis sobre la seva personalitat. En aquest article discutiré alguns conceptes relacionats amb Eiximenis com a predicador, crític social, franciscà devot, moralista i reformador i, fins i tot, faré esment del seu caràcter complex i contradictori.

EIXIMENIS COM A PREDICADOR

L'*Ars praedicandi* formava part de la retòrica practicada pels escriptors i predicadors medievals. En la recent traducció i publicació de l'*Ars praedicandi populo*, Xavier Renedo suggereix que el frare devia escriure-la durant l'estiu del 1377, la qual cosa la converteix en una de les seves primeres obres.² En el pròleg, parla de l'*Art de fer sermons* del franciscà Guerau de Pescher, que recomanava que el predicador no improvisés el sermó; al contrari, com s'observa en l'obra d'Eiximenis, l'important era que el sermó tingués una forma ben establerta, no improvisada; que mantingués una estructura, tal com els antics ensenyaven que s'havien de fer les homilies.³

Entre els imatges que feia servir i que va usar sovint hi ha la de l'arbre amb les seves branques, un imatge que suggeria la societat amb les diferents classes i que donava forma al comentari que feia, cosa que va actuar com a fonament de l'organització del *Dotzè del crestià*, o almenys devia suggerir a Eiximenis la millor manera d'organitzar la crítica que volia fer de la societat. És evident també que el frare volia manifestar el seu coneixement sobre la forma de compondre sermons, sens dubte,

1. WEBSTER, Jill R. *Eiximenis and the Society of his Day*. Unpublished M.A (Nottingham), 1964 [inèdit].

2. EIXIMENIS, Francesc. *L'art de predicació al poble*. Edició de Xavier Renedo. Vic: Eumo editorial, 2009.

3. EIXIMENIS, *op. cit.*, pàg. 35-37.

per donar autoritat al que deia, i és només quan se separa de la forma establerta que percebem les seves pròpies idees. Naturalment, com a framenor, Eiximenis predicava sovint, i l'art de la predicació era un art que coneixia molt bé; per tant, no és estrany que utilitzés la mateixa tècnica en els seus llibres o que en els capítols cités contínuament per donar força al seu argument. De tant en tant, hi incloïa imatges o exemples i, fins i tot, i més interessants, comentaris sobre la societat del seu temps.

EIXIMENIS COM A CRÍTIC SOCIAL

Primerament, és convenient parlar de la idea del frare com a crític social, un aspecte de la seva vida que ha interessat molts estudiosos, com ho corrobora la publicació de la versió modernitzada d'*El regiment de la cosa pública* (2009) de Josep Palomer, amb una introducció de Lluís Brines.⁴ És una llàstima que aquesta edició no inclogui bibliografia i que les notes no sempre donin la referència pertinent. Però l'edició és una valuosa contribució als estudis eiximenians i un senyal de l'interès que encara desperten les obres del frare, un interès revalidat per les contribucions al congrés que celebrà els 600 anys de la mort del frare.

Eiximenis, com a teòleg i franciscà, citava molts escriptors: teòlegs, filòsofs i contemporanis, no tots amb el rigor que calia, i probablement se n'inventava alguns, els recordava malament o simplement es referia a persones o que coneixia personalment o que la història no ha documentat. Malgrat això, és evident que els citava sempre per tal de confirmar l'autenticitat de les seves idees. A vegades aquestes citacions no clarifiquen les conviccions del frare, sinó que fins i tot les ofusquen, atès que no li importava citar opinions contradictòries, possiblement per mostrar la seva erudició o perquè era l'última cosa que havia llegit, sense pensar en la impressió que feien.

Per això, creiem que fra Francesc molt probablement feia servir col·leccions d'*exempla* o manuals de predicadors per il·lustrar les seves idees, i, sempre que podia, incloïa les frases més pertinents per complaure els seus patrons, sense adonar-se que en un altre capítol havia dit el contrari. A primer cop d'ull, aquesta pràctica fa dubtar de la seva sinceritat i fins i tot dels coneixements que tenia de l'assumpte, però, dit això, hem de recordar que els escriptors medievals no tenien cap inconvenient a l'hora citar les autoritats antigues ni d'apropiar-se de la citació, convençuts que les opinions dels pares de l'Església i de les obres dels clàssics sempre donaven relleu a l'obra. L'originalitat no era necessària; al contrari, era millor compartir les opinions dels grans pensadors, crítics o teòlegs i, per això, hi havia una gran quantitat de col·leccions de les frases i sentències d'aquells autors per ajudar l'escriptor i el predicador.

4. PALOMERO, Josep; BRINES, Lluís. *Regiment de la cosa pública de Francesc Eiximenis*. Alzira: Edicions Bromera, 2009.

Però a nosaltres aquest costum no ens facilita saber quines eren les veritables creences d'Eiximenis, ni tampoc precisar fins a quin punt va incloure les opinions de les autoritats per quedar bé amb la casa reial, amb un altre patró o simplement per millorar l'obra. No obstant això, el frare es mostrava moralista i conservador, la seva crítica de la societat contemporània era indiscutible, i la seva senzillesa també era inqüestionable; per això potser, i fins a cert punt, es podria considerar un reformador, és a dir una persona que volia impulsar un canvi de comportament. En aquest estudi no podem fer més que comentar breument aquestes característiques del frare.

Primerament, és evident que gairebé tots els seus escrits reflecteixen una certa preocupació per la decadència de la societat contemporània que l'envoltava, però són el *Dotzè del crestià*, i, sobretot, la secció titulada el *Regiment de la cosa pública*, les principals fonts de la crítica que feia el frare, bé que en trobem referències pertinents en el *Primer*, el *Segon* i el *Terç del crestià*, en el *Llibre de les dones*, el *Llibre dels àngels*, en la *Vida de Jesucrist*, i, de fet, també en els altres textos del frare. En aquest estudi només podem concentrar la nostra atenció en els textos que il·lustren més la inquietud que tenia Eiximenis. Alguns contenen frases condemnatòries sobre els pagesos amb els quals ell no tenia cap contacte; sobre els juristes, les dones, i la gent que, segons ell, no contribuïen positivament a la cosa pública o abusaven de la seva situació. A vegades les frases que feia servir eren molt pintoresques: «Per experiència veiem que los pagesos e muntanyesos són així bestials...», o diu que era perillós trobar-se entre ells, «car no usen de raó, e creen tost tota follia...». ⁵ I en un altre lloc diu que «invasió de pagesos és cosa mortal, e que lexa hom fort sullat e despagat, e posa hom en gran perill». ⁶ La coneixença del món rural que tenia Eiximenis era molt superficial, ja que es passava la vida als centres urbans, però, a l'edat mitjana, la idea tradicional d'un pagès era d'un home rude, poc millor que una bèstia, així que l'opinió d'Eiximenis era completament convencional, tot i que és palès que tenia por d'aquests homes mal educats i rústics, certament perquè no els entenia ni els coneixia. ⁷ Possiblement, havia sentit, havia llegit o havia tingut l'experiència d'una revolta camperola, però era molt més probable que, sabent-ne poc, per acabar la descripció que feia de la societat, copiava el que havia sentit a dir d'ells sense pensar-hi més.

El frare gironí va escriure gran part de la seva producció literària mentre era a Barcelona i la va continuar a València entre els anys 1383 i 1408, quan tenia el càrrec de confessor de la reina Maria de Luna. Durant aquells anys, la reina, molt probablement per instigació de fra Francesc i fra Bartomeu Borràs, va fundar el convent

5. Vegeu WEBSTER, Jill R. *Francesc Eiximenis, La societat catalana al segle XIV*. Barcelona: Edicions 62, 1967 (reimprès el 1983), pàg. 56 i 59.

6. *Crestià XII*, cap. 418.

7. «Antipathy towards the peasants was general in the Middle Ages and particularly within the Christian church». Vegeu WEBSTER, Jill R. *Eiximenis and the Society of his Day*, *op. cit.*, pàg. 378.

observant de Sant Esperit del Mont, a prop de la ciutat de València. En efecte, va ser a causa de la fundació d'aquest convent que fra Francesc fou encarregat de la introducció de la reforma en terres valencianes. Certament, ell i fra Bartomeu hi van anar a viure i fra Bartomeu feia de primer guardià del convent observant.

EIXIMENIS I ELS OBSERVANTS

Fra Benjamín Agulló, en el seu estudi sobre Sant Esperit, diu que, «entre los religiosos entusiasmados por el movimiento de la Observancia se encontraban los beneméritos Fray Francisco Eximénez y Fray Bartolomé Borràs...».⁸ En aquest aspecte, l'entusiasme d'Eiximenis es podria atribuir a dues causes principals: la primera, la voluntat de satisfer la reina de la qual era confessor, i, la segona, la seva preocupació per la degradació de la societat de la seva època, i especialment pel comportament d'alguns frares que coneixia, una preocupació que és constant en els seus escrits. No obstant això, caldria situar els seus comentaris en l'ambient que vivia: els seus llibres foren redactats durant la crisi de l'Església al final del segle XIV, l'època del cisma i de la depressió. Era inevitable que veia amb mals ulls la conducta d'alguns dels seus confreres, i indubtablement no podia fer altra cosa que aplaudir qualsevol intent de millorar l'actuació dels membres del seu orde; suposem que per això col·laborà amb el moviment de l'observança de la regla de Sant Francesc i amb la fundació del convent de Sant Esperit.

En efecte, si llegim la definició de *reforma* de l'Alcover-Moll, «tornar una cosa a la seva forma anterior», no tenim cap dubte que ens descriu a la perfecció l'actitud d'Eiximenis, el qual no es pot considerar ni innovador ni reformador, només un framenor humil i lleial seguidor de sant Francesc, que patia quan veia que alguns franciscans havien oblidat els vots que havien fet, vivien com a seglars i gaudien més de les coses mundanes que no pas de les de la seva religió. Molts d'ells participaven en els excessos de luxe i de bon viure que prevalien en la València del segle XIV, igual que en altres ciutats de la Corona d'Aragó.

En el primer llibre del *Crestià* va manifestar l'opinió que «per tot lo món... [la] pietat e tota amor de Déu és refredada en tant que envides trobaries un hom qui haja memòria de Déu».⁹ És aquí, potser, que s'endevina una altra faceta del caràcter del frare: la seva personalitat contradictòria, la tendència a censurar i exagerar els problemes sense examinar-los detingudament, probablement com a conseqüència de l'ús de manuals compilats per ajudar el predicador. Naturalment, la seva situació com a framenor contribuïa a aquesta actitud, perquè el contacte que tenia amb tots els grups socials no podia ser més que limitat, però un fet resulta incontrovertible:

8. AGULLÓ PASCUAL, Benjamín. *Fundación y dotación del convento de Santo Espíritu del Monte, Valencia*. València, juny del 1982 [exemplar ciclostilat].

9. *Primer del cristià*. Lambert Palmart Alamany, cap. 54.

la sinceritat de la seva devoció cristiana i la preocupació que tenia per la València del seu temps, que considerava «una de les més notables terres del món».¹⁰

EIXIMENIS I LA CASA REIAL. PACTISME¹¹

Eiximenis no tenia cap dubte del fet que la monarquia era l'única manera de governar, però un rei havia de complir fidelment les obligacions que acceptava en la cerimònia de coronació. Si no ho feia, l'havien de reemplaçar, atès que el rei s'havia posat d'acord amb els seus súbdits durant aquella cerimònia, o, en altres mots, havia fet un pacte amb ells de protegir-los a canvi de la seva lleialtat i devoció.¹² D'altra banda, l'abús de poder per part del rei era considerat tirania, i la manca de lleialtat dels súbdits, traïció, un fet, aquest últim, que es castigava amb la mort. La cerimònia de la coronació era el compromís del rei amb els seus súbdits per mantenir la pau dins el regne, i, quan fos possible, rectificar els mals que patien; la gran pompa d'aquests esdeveniments servia per emfatitzar el seu significat.

De l'any 1377, d'abans d'anar a València, es coneixen unes cartes de l'infant Joan que es refereixen al fet que fra Francesc va servir d'enllaç entre ell i els consellers de Barcelona, i per això l'havien de creure.¹³ No s'especifica quina informació van confiar els consellers al frare, ni tampoc si va complir la missió, bé que més tard, com ja hem indicat, va ser confessor de la reina Maria de Luna, reconeguda per la seva devoció religiosa, exemplificada en la fundació del convent de Sant Esperit al qual hem fet referència. L'any 1384, el príncep Joan va nomenar el frare confessor seu, i, al mes de desembre d'aquell any, Eiximenis va rebre una carta d'ell avisant-lo del nomenament i demanant la seva presència la nit de Nadal, ja que es volia confessar abans del dia del naixement de Jesucrist.¹⁴

Hem remarcat que fra Francesc volia complaure els seus patrons, i a vegades això feia que es contradís amb altres declaracions seves i que inclogués lliurement en els seus textos opinions contradictòries; certament, no li importava ser ni original ni iniciador; el més important per a ell era compilar les idees d'escriptors acreditats i fer-les conèixer als seus contemporanis. La contradicció més implacable va ser la del capítol 466 del *Dotzè del cristià*, afegit l'any 1385, quan parlava de la fi del món que tindria lloc mil anys després de la reforma que s'havia de fer l'any 1400. En efecte, fra Francesc hi mostrava la influència de les creences de Joaquim de Fiore,

10. EIXIMENIS, Francesc. *Regiment de la cosa pública*, op. cit., pàg. 61.

11. Vegeu la ponència de RENELO, Xavier. «Francesc Eiximenis i el pactisme». Congrés Internacional Francesc Eiximenis, sis-cents anys (1409-2009). Universitat de Girona, 12-14 de novembre de 2009.

12. WEBSTER, Jill R. *Eiximenis and the Society of His Day*, op. cit. pàg. 138. En la meua tesina inèdita, dono detalls d'aquesta cerimònia: l'arquebisbe dona l'espasa ungida al rei «as a symbol that he has been made defender of the people under his jurisdiction, just as a shepherd looks after the sheep entrusted to his care».

13. ACA, RC 1744, ff. 78v-79r, 12-13 d'octubre de 1377.

14. ACA, RC 1748, f. 135v, 6 de desembre de 1384.

adoptades pels espirituals i condemnades per l'Església. Segons ell, tota potestat reial deixaria d'existir excepte la de França, que duraria molts anys perquè sempre havia defensat la santa Església cristiana i havia proveït nou vegades un papa.¹⁵

Al *Segon llibre del crestià*, al capítol 245, exposava una sèrie de raons que justificaven per què el rei de França era el primer de tots els reis, i arribava a dir que, com que havia donat «molts e diverses cardenals e prelats en tant que los papas qui són [e]stats en Avinyó tots són [estats] del regne de França e Papa Martí qui d'abans era [e]stat, fonch axí mateix francès» i també se li han atorgat les dècimes i «tanta de favor» que és altre papa.¹⁶ Atès el seu interès a complaure la casa reial, amb aquest text el frare mostrava una manca de seny, i, fins i tot, una simplicitat que, al nostre parer, confirma la característica predominant del frare: l'afany de replegar diverses idees i opinions sense adonar-se de l'efecte que tindrien.

No és estrany que aquestes afirmacions no agradessin gens al rei d'Aragó, i Eiximenis, en adonar-se que havia ofès el rei, hi va afegir uns capítols l'any 1391 contradient el que havia dit abans, i, al mateix temps, reiterant l'opinió que el regiment popular era molt perillós, una constant en l'obra d'Eiximenis.¹⁷ Possiblement, la situació de l'Església durant els últims anys del segle XIV i el fet que la Corona d'Aragó era fidel al papa avinyonès el devia impressionar.

Això no obstant, uns quants anys abans de fer aquestes afirmacions, concretament l'any 1379, Eiximenis havia parlat de la dignitat d'altres reis, entre els quals hi havia els de Castella, Aragó, Anglaterra, Hongria, Sicília, Nàpols, Portugal, Navarra i Xipre, i a cadascun li assignava una posició en la jerarquia, en total uns vint-i-un. Certament, després de desdir-se del que havia dit sobre la supremacia del rei de França, no es nota cap diferència en les relacions que va mantenir amb la corona, ja que, l'any 1401, el rei Martí va demanar la presència d'Eiximenis i li va ordenar que deixés qualsevol altra cosa per atendre la Cort.¹⁸ Aparentment, el frare no va acceptar el càrrec, però ens consta un altre document que confirma que fra Francesc va ser nomenat marmessor del testament de la reina juntament amb fra Bartomeu Borràs, però, a causa de la seva «ocupació» i la de fra Bartomeu, els haurien de nomenar tres persones diferents, ja que, d'altra manera, mai no es podria provar.¹⁹ No va ser la primera vegada que Eiximenis no va complir la voluntat del rei, però en aquesta ocasió

15. En el capítol següent comenta que «per tots aquests dits e allegacions de la sancta scriptura e dels sancts e raons damunt allegades me appar clarament que la assignació del temps feta en lo capítol precedent sobre les coses que aquells dien sia follia temeraria e sens tot fonament e que no merescha ésser creeguda ne allegada per ells ne per altres homens de bé».

16. *Segon del crestià*, cap. 245: «De la dignitat del rey de França».

17. *Dotzè del Crestià*, cap. 400: «és lo pus vil e-l pus dolent regiment qui sia al món segons que clarament havem provat al capitulo 400».

18. ACA, RC 2238, f. 65r, 20 de desembre de 1401.

19. ACA, RC 2252, ff. 50r-v, 6 de març de 1409. De fet, els dos frares van ser nomenats marmessors del testament de la reina, primerament l'any 1404 i després l'any 1406, quan encara vivia fra Francesc. Vegeu ACA, RC 2259, ff. 81r-83r, 28 d'octubre de 1406.

se'l pot perdonar, ja que vell i probablement malalt, ocupat amb el càrrec de patriarca de Jerusalem, no es devia veure capaç de portar a terme el que li encarregava el rei. No cal descartar tampoc que ja hagués mort, tenint en compte que el document és datat el 6 de març de 1409, i s'ha apuntat com a data de la seva mort al gener d'aquell any, una data que no ha estat ratificada per evidència documental.

Ens consten altres cartes enviades a fra Francesc durant tots aquests anys i que mostren l'estima que tenien els membres de la casa reial pel frare, però tampoc no hem trobat cap evidència que les contestés. Els càrrecs que li confiaven no devien estar renyits amb la seva vida religiosa, però ens preguntem quin profit en treia Eiximenis de la seva relació amb la casa reial. Potser considerava que formava part del seu apostolat com a framenor? No podria ser que el motiu fos que vivia millor gràcies als favors que li concedien? Si fos així, però, aquesta idea anava directament en contra de la humilitat i pobresa que formava la base de la regla de Sant Francesc.

INTERÈS PELS NOUS MOVIMENTS

Una altra característica del comportament del frare va ser l'interès que sempre mostrà pels diversos moviments que s'acsejaven l'orde franciscà després de la mort de sant Francesc, alguns dels quals van ser declarats heretgies per l'Església cristiana. En realitat, semblava que Eiximenis tingués simpatia per molts dels preceptes dels beguins, els espirituals, els joaquimites i altres grups semblants, encara que, sempre prudent, s'abstenia d'adoptar-les, atès que el papa Joan XXIII havia excomunicat tots els *fraticelli*, beguins i altres dissidents com els que pertanyien al moviment De spiritu amoris, que era molt popular a Itàlia.

En el capítol 51 del *Primer llibre del Crestià*, Eiximenis va fer un comentari sobre els heretges i mals cristians de la seva època, i manifestà una actitud molt desdenyosa envers ells, tot culpant-los dels cismes, els escàndols, la dissipació de comunitats religioses, bregues i mals sens fi, i digué dels jueus que «no havien consciència de matar lo fill de Déu, pare de tota ignorància». La tendència que tenia a assimilar algunes de les idees d'aquests grups no sorprèn, si es comprèn la profunda simpatia que expressava el frare per tots els pobres i marginats. Curiosament, però, no se sap que durant la seva vida treballés per millorar la situació de tota aquesta gent, i en els seus llibres es limità a assenyalar la presència dels menys ben posicionats en la societat. En efecte, els franciscans, a la fi del segle XIV, no han deixat cap evidència de la mateixa preocupació que tenia sant Francesc pels marginats i desafortunats, ni aparentment estaven motivats per treballar entre ells, cosa que deixaven per als llecs del tercer orde i per a les altres persones que treballaven per millorar la situació dels que la societat havia rebutjat, la més conegudes de les quals, a la València del segle XIV, era sor Soriana.²⁰

20. Vegeu WEBSTER, Jill R. *Els franciscans catalans a l'edat mitjana*. Lleida: Pagès editors, 2000, pàg. 223.

FILOSOFIA D'EIXIMENIS

Com a arplegador i comentador de textos, o, millor dit, enciclopedista, Eiximenis no es podria considerar filòsof i poques de les seves idees eren originals; això no obstant, la seva fe senzilla i certament característica de framenor medieval no quedava en dubte. A més a més, i a diferència de molts dels seus confreres, llegia contínuament, però sense massa discerniment, i recollia una sèrie de textos que il·lustraven les idees que se li presentaven en aquell moment, bé que a vegades és notable el conflicte que manifestava quan es confrontaven les diverses creences que assetjaven el seu orde després de la mort de sant Francesc.

Bàsicament, si llegim el capítol tres del *Dotzè del Crestià*, trobem explicat d'una manera breu i senzilla el que realment pensava Eiximenis, és a dir, que «la ciutat de Paradís és pintada dins l'home», però «per raó de pecat li n'és altra contraposada en esta present vida, que tostemp la impugna e la combat».²¹ Essencialment, aquesta frase implica la lluita que té l'ésser humà per seguir la vida cristiana i la facilitat amb què cau en pecat.

Eiximenis criticava durament l'ambició dels homes i fins i tot la dels predicadors, i en *l'Art de predicació al poble*, concretament en la secció que dedicava a la prudència, i, parlant dels escribes i els fariseus, declarava que «fan totes les seves obres amb la intenció de ser vistos pels homes: eixamplen els seus filacteris i fan més grans les vores del seus vestits; cerquen amb fruïció els primers llocs en els sopars, els primers seients a les sinagogues, ser saludats a les places i ser anomenats per tothom *Rabbi*».²² El tema dels mals predicadors i teòlegs sempre el preocupava, com il·lustra també el text que citem del *Primer del cristià*, d'un capítol titulat «Contra vans theòlechs e pompàtichs en lur apendre», als quals acusava de provocar els altres a seguir la seva mala vida, «perquè és gran justícia que en esta vida sien de Déu malaïts, e après vagen ab los hulls uberts a perdicíó, ab los demonis a qui han obeÿt en lur vida».²³

L'ESTIL D'EIXIMENIS

Caldria mencionar molt breument l'estil que usava el frare en les obres que escrivia, un estil molt influït pels llibres que havia llegit i pels seus estudis de gramàtica i retòrica. Solia utilitzar frases llargues, repetitives i plenes de citacions, però de

21. EIXIMENIS, Francesc. *Lo cristià*. A cura d'Albert Hauf. Barcelona: Edicions 62 i "la Caixa", 1983, pàg. 181.

22. EIXIMENIS, Francesc. *L'art de predicació al poble*, op. cit., pàg. 29.

23. *Primer del cristià*, Biblioteca de Catalunya, Lambert Palmart Alemany, 1483, s.l., cap. 326, ff. 166v-167r.

tant en tant deixen veure la personalitat del frare. Les referències a persones contemporànies i la inserció de contes il·lustratius de vegades revelaven succintament les seves veritables opinions. Un cas concret i molt citat es troba en el *Llibre del segon del crestià*, quan al·ludeix a les revelacions de l'infant Pere: «E, per tal, sàpies que en mon temps en Avinyó, vivent papa Urbà quint, de santa memòria, veng un notable hom de fort gran estament, lo qual no vull nomenar, car és viu encara».²⁴ L'infant Pere era framenor i vivia a Barcelona, al mateix convent que Eiximenis, i, per tant, no volia ofendre'l per ser membre de la família reial, malgrat haver criticat les seves idees. En efecte, algunes de les referències que feia a persones o esdeveniments del seu temps eren indicatius també de la seva ingenuïtat.

Essencialment, per evitar que caigués en pecat, tothom havia de tenir una ocupació i comentava que «aquells que no han ofici de treball corporal així com són grans hòmens, se deven exercitar poderosament per que no cagen en los mals que porta ociositat».²⁵ En el *Dotzè del crestià* explica detalladament com l'home pot evitar l'ociositat i expressa l'opinió que l'home ociós no té dret a res, «car pertot met foc» i «és gran enemic de la cosa pública».²⁶ Eiximenis no tolerava gens els homes que no contribuïen al benestar de la comunitat i, fins i tot, recomanava que fossin expulsats de la cosa pública, una sentència que concordava poc amb l'esperit de sant Francesc. Aquí, com en altres llocs, el frare es deixava portar per la retòrica i les autoritats que citava, i oblidava la humilitat i la compassió que eren el fonament de la regla de l'orde dels frares menors. Ens preguntem fins a quin punt Eiximenis comprometia la seva humilitat només per completar un capítol, ja que la manca de paciència amb els desafortunats és un tema comú en les seves obres, i totalment aliè a les idees del fundador del seu orde.²⁷

L'home del segle XXI té a la seva disposició tanta informació sobre el passat, i tan poc temps per dedicar a la lectura, que un compendi d'obres com el d'Eiximenis no tindria sortida en un món que sempre va de pressa. A més a més, a diferència del segle XIV, la creativitat consisteix a ser original, una idea que no entrava en el ment d'un escriptor medieval. Era molt més important donar a conèixer les opinions dels autors clàssics, és a dir, els que havien escrit obres importants en el passat. Així, l'obra d'Eiximenis, plena de citacions, era de gran valor, perquè exposava opinions importants que buscaven els lectors universitaris i religiosos, el grup que sabia llegir, atès que la major part dels contemporanis del frare no en sabien. Aquesta secció de la societat tampoc no era exempta de la crítica del frare, que deia que molts eren «folls», ja que «ara axí oradura abunda en lo cap d'alcuns presumptuosos o homens folls, maiorment en cap dels homens qui ente-

24. WEBSTER, Jill R. *La societat catalana al segle XIV*. Edicions 62, Barcelona, 1967, pàg. 75.

25. *Vida de Jesucrist*, Ms. 459, Biblioteca de Catalunya, cap. sense número, f. 201.

26. EIXIMENIS, Francesc. *Lo crestià, op. cit.*; *Dotzè del crestià*, cap. 378, pàg. 212.

27. Vegeu la nota 21, cap. 380, pàg. 213-214. Notem la condemna dels pecadors, i la recomanació que siguin expulsats de la comunitat cristiana.

nen en lletres que negun per bestial que sia no-s té per ignorant» pensant que ho sap tot.²⁸

EL VALOR DE LES OBRES D'EIXIMENIS

Eiximenis va ser un dels escriptors més prolífics de l'època medieval i la seva universalitat i fort sentit moral són dos aspectes que expliquen el gran nombre de traduccions, edicions i estudis que s'han fet d'ell fins avui. A més a més, malgrat la tendència que tenia de criticar i condemnar, la seva motivació principal era la de millorar la societat contemporània i fer-la creure en Déu. Expressava els prejudicis típics d'un framenor del segle XIV, però, malgrat això, l'obra del frare es pot considerar un mirall que reflecteix la societat de l'època i més que res és una proclamació dels valors defensats pels frares mendicants i per la classe mitjana d'on provenia Eiximenis. A diferència d'altres obres del segle XIV, les d'Eiximenis ofereixen una vista panoràmica del funcionament de la Corona d'Aragó, i critiquen els excessos i lamenten la poca serietat i, fins i tot, la poca discreció d'alguns clergues i religiosos. Alguns dels costums de la seva època estan explicats detalladament, sobretot els de la casa reial, la noblesa i els funcionaris de la cosa pública. La manca d'amor propi i, de vegades, les afirmacions contradictòries, la poca astúcia i, fins i tot, els prejudicis, només serveixen per donar veracitat i força als seus mots. En conjunt, la senzillesa i sinceritat amb què escriu, i la humilitat franciscana són realment el llegat que dona el frare a l'historiador que vol saber com era la vida diària de la seva època i l'actitud d'un framenor envers la societat.

CONCLUSIÓ

Les reflexions que hem fet aporten una visió necessàriament molt superficial de l'obra d'Eiximenis i, de vegades, podria semblar tan contradictòria com les idees del mateix frare. Inevitablement, qualsevol interpretació de la gran obra enciclopèdica no pot fer més que arribar a la conclusió que Francesc Eiximenis, per senzill i sincer que fos, tenia més interès a compilar satisfactòriament els seus llibres que no pas a evitar les contradiccions que hi ha. Dit això, és possible també que no recordés bé el que havia escrit i que aprofités el temps lliure que tenia, no per revisar la seva obra, sinó per continuar el que devia considerar la seva missió com a framenor: acabar els llibres de *Lo crestià*. Sabem que volia escriure tretze volums, cada un dedicat a un aspecte de la vida del cristià, però les exigències de la seva vida no li devien deixar suficient temps per completar-los. Animat pels seus patrons reials, municipals i potser religiosos, va decidir dedicar-se plenament als temes que considerava

28. *Vida de Jesucrist*, Ms. 459, cap.341, en què parla de presumpció i oradura.

summament importants, sempre amb la idea que potser més tard podria acabar tota l'enciclopèdia.

Com a framenor i crític moral, tenia moltes oportunitats per conèixer la societat que l'envoltava, però, malgrat la seva implicació en la fundació del convent de Sant Esperit, de cap manera es pot considerar un reformador actiu; al contrari, és més apropiat classificar-lo com a framenor senzill, intensament preocupat per l'estat de la missió cristiana i, com a conseqüència, molt amoïnat pels mals de la societat de la seva època, fins al punt de voler corregir-los i voler millorar la conducta dels confreres que havien deixat de banda la regla de Sant Francesc per viure més còmodament, però, malgrat les crítiques que feia, no notem cap tendència a suggerir una alternativa, com feien els observants. Això no obstant, potser sense proposar un canvi, el resultat de la crítica que feia i de la seva dependència de la casa reial el féu contribuir, amb fra Bartomeu Borràs, a la fundació del convent de Sant Esperit. Indubtablement, el seu entusiasme pels franciscans observants, que, al seu parer, mostraven el veritable esperit del fundador dels frares menors, era inevitable, però això no ens fa concloure que la iniciativa vingués d'ell.

En resum, no hi cap dubte que Eiximenis es distingia com a crític social, moralista i humil framenor, qualitats que s'esperava d'un religiós d'aquella època, però va destacar per la preocupació que tenia pels mals costums dels seus contemporanis. Dit això, hem d'afirmar que el valor de les seves obres per a l'historiador és precisament l'afany que tenia de pintar la societat de la seva època, i creiem que les opinions contradictòries que expressava provenien del fet de la manca de coneixement del món o de la necessitat d'acabar el llibre.

No ens referirem a la seva importància literària, però cap estudi de l'obra d'Eiximenis pot deixar d'incloure un breu comentari sobre el significat de les obres del frare per a qualsevol estudi literari o estilístic. El gran *corpus* eiximenià il·lustra més que tots els altres escriptors de l'època els diversos aspectes de l'art d'escriure de l'alta edat mitjana, des de l'ús de la retòrica fins a la gran popularitat que tenien els llibres d'*exempla* i les col·leccions d'histories que servien al predicador. Amb una producció molt extensa, Eiximenis aconsegueix presentar al lector modern un panorama, exacte o no, de l'última meitat del segle XIV, cosa que assegura que les obres que escrivia tindran sempre un valor històric, literari, estilístic i humà.